I. I. U.
II
1298
L

ACADEMIA ROMÂNĂ
EMORIILE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL VI MEM. 2

O MĂRTURIE DIN 1404
A CELOR MAI VECHI „MOLDOVENI"

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1926

BIBLIOTECA ... UNIVERSITARĂ
BIBLIOTE... N. IORGA
Cota .....
Inventar 61577 .....

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

O MĂRTURIE DIN 1404 A CELOR MAI VECHI «MOLDOVENI»

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 26 Iunie 1925

Un profesor dela Universitatea din Petrograd, trăind în exil în Cehoslovacia și ocupat cu studii conduse de concepții «frățești» slave în regiunile, pline de Ruteni, a căror origine e contestată, din Maramureș, a găsit un document slavon de cea mai mare însemnătate privitor la dinastia care a întemeiat Moldova.

Acest document l-a publicat sub titlul de „Древнѣйтая церковнославянская грамота 1404 г. о. карпаторусской территоріи“ cu adausul: «la înoirea mănăstirii *gruşevschi* a sfântului Arhanghel Mihail din Maramureș», într'o colecție din care a avut bunăvoința de a-mi comunică un tiraj aparte, întovărășind actul, dat în facsimile, de un comentariu pe care, din nenorocire, necunoașterea limbii mă împiedică de a-l întrebuința cum trebuie și cum aș fi dorit.

Am crezut că importanța acestei mărturii scrise face necesară imediata ei comunicare la Academia noastră.

Documentul se păstrează în Muzeul Național din Budapesta, de unde i s'a comunicat învățatului rus o fotografie bine făcută. D. Petrov, care observă lipsa peceții, anunțate, și crede că e o copie, — de sigur însă contemporană, — cercetează stilul, care corespunde perfect cu datinile epocei. Aspectul paleografic n'are nimic care să nu semene cu al celor dintâi acte — emanate sub influența aceleiași cancelarii rutene, ale cării origini înseși ar trebui urmărite mai de aproape, — ce s'au păstrat dela Domnii moldoveni din acelaș timp: începutul secolului al XV-lea.

Forma diplomatică e evident alta, dar nu se puteà ca simpli voevozi maramureșeni să înceapă cu «mila lui Dumnezeu» a Voevozilor Petru,

Roman sau Alexandru și să termine cu aducerea înainte a mărturiilor boierești.

Ce cuprinde această prețioasă urmă de viață maramureșeană?

«Pan Radul», viceșpan (вицашпань) de Maramureș (мараmшрешскимь), împreună cu «jupanii» Banco, Toader și Șandru, cari se intitulează «nemișii» din Sarvasău, și cu Ivanciuc și Dragomir, plus fratele lor Dan, cu Leoca Belcovici, Coste Dragușievici — să zicem pe românește: Drăgușescul, fiul lui Dragoș — și Coste Popov — adică, în aceeaș limbă: al Popei, — cu Nan din Săpânța (сѣпѫнкон), «dau știre» — tocmai ca în documentele din Moldova —, tuturor celor cari vor aveà cunoștință de scrisoare că «Balița Voevod și Drag Meșter» au zidit biserica Sfântului Arhanghel Mihail în «țara Teresului» și au dat «din uricul lor» — iarăș formula pe care o cunoaștem — trei sate acestei «mănăstiri» Sarvasău — ca și la noi orice biserică e mănăstire, — cu o moară: satele Taras, Crnvčič și Crușeva, moara aflându-se în «țara Câmpulungului» (дългополскнй), lămurindu-se că e «la Săpânța, unde se varsă Săpânța» — să ne gândim la țara Săpânței din Moldova-de-Sus, a «Sepenicului» — «în Tisa» (оѕ тнсѕ). După moartea ctitorilor [1]) o altă donație se adauge: a lui Dumitru (дѫмитрѕ) Voevod și a fratelui, Alexandru «meșter» (мѣштерь) cari dau și din partea lor, tot cu «uric», aceleași sate și aceiași moară, cu tot ce se ține de ele.

Documentul de mărturie e dat «sub a mea pecete», spune Radul, în «Scaunul nostru din târgul (мѣстѣ) Sighetului», la data de 6912, adică 1404, 1-iu Maiu.

Mărturiile și scrisorile, poruncile din partea șpanilor și viceșpanilor maramureșeni, în românește și ungurește apoi, se dau până la începutul secolului al XVII-lea și am publicat din ele, dela Jurj Pogan, dela Melchior Pogan, dela Ioan Pogan, toți din Ceb, dela Ioan Dunca, dela Ioan de Petrova (1618), dela Simion Stoica, dela Anton Vas din Sighet, toți, fără osebire, Români, în *Documentele Bistriței* și de acolo, cu multe adausuri, în volumul XII din colecția Hurmuzaki [2]). Vice-șpani numiți și anonimi îndeplinesc aceleași rosturi până la 1686, aparținând continuu aceluiași neam și învederând caracterul de absolută dominație românească asupra țării «Murășului» [3]) și Marei.

[1]) Și d. Petrov citează și documentul latin din Mihály, *Diplóme maramureșene*, în care la 1402 Drag e intitulat «condam» (p. 126).

[2]) V. lista lor în acel volum, p. 1880.

[3]) Cred că Mureș ca și Olt înseamnă în vechile graiuri ale țării: apă (v. și: Olteniță).

Dintre persoanele cari participă la această atestație, Radul nu e cunoscut, dar tabla «Diplómelor maramureșene» ale regretatului nostru coleg Ioan Mihályi, întrebuințate și de d. Petrov, e plină de căpetenii românești purtând în acest timp numele, absolut românesc, de Radu, venit din lumea slavă de peste Dunăre. Banc din Sarasău poartă un nume unguresc, celebru și în istoria regatului Sfântului Ștefan; dela el a pornit o familie cu acest nume: cartea citată a lui Mihályi e plină de menţiunea lui. Lângă «meșterii» Stan și Lodomir, acesta chiar din Săpânța (Sepponchya), el apare la 1383 [1]). Toader din Săpânța (deci și de acolo, nu numai din Sarasău), trecut în acte ungurești ca Tivadar, dar apărând aici în această formă românească, derivată, evident, din cea maghiară, e și el obârșia unui neam românesc, al Szaplonczaylor maghiarizați [2]). «Nemeșul» Șandru e fiul lui Drag «meșterul», pe care-l găsim, cu fratele Dumitru, la 1402, cu prilejul unei puneri în posesiune [3]).

De alți Dragomiri — forma e balcanică, dela Drag — e plin codicele Mihályi, ca și de Dani, cu numele care trimite și el în părțile de peste Dunăre, unde Daniel are o savoare bogomilică. Coste Drăgușescul poartă un nume românesc tot așà de caracteristic, iar dela Coste al Popei vine familia de nemeși Pop, forma aceasta fiind creată de cancelaria regală, pe când actul găsit din nou are pe cea adevărată. Nan din Săpânța și, adaug, din Rona-de-jos, — un Nan al lui Ladamer, Vladimir, la 1426—30, în același sat [4]) — e cunoscut lui Mihályi [5]).

«Rutenism» ar fi doar în Leoca (ungurește Leuke), pe care-l găsim la Mihályi în Vad, — tatăl său Benko are un nume unguresc, din Benedict; și Bencse—și în Ivanciuc, al cărui nume află un corespondent în Ivanic, o ramură a familiei Petrovenilor [6]). Ca localități, Criva maramureșeană e cunoscută, ca și Crușeva, iar Teres e de la râul Tarasului (v. și Tărășăuți în Moldova veche).

Cât privește pe «meșterul» Drag și Voevodul Balița — Balc al Ungurilor; cf. Balica de mai târziu, în Moldova Movileștilor — și dania lor la Sfântul Mihail din Peri, legate de începuturile literaturii noastre bisericești, danie care întărește pe a părinților și creiază o legătură

[1]) A se ceti «Bank», nu «Hank» *ibid.*, p. 132.
[2]) *Ibid.*, p. 469.
[3]) *Ibid.*, p. 123 și urm.
[4]) *Ibid.*, p. 268.
[5]) *Ibid.*, p. 8, No. 3.
[6]) *Ibid.*, p. 227, No. 129.

directă, de stavropighie, cu Scaunul patriarhicesc al Constantinopolei, la 1391, am vorbit pe larg în prefața la *Studii și documente*, XII, p. XXXVIII și următoarele. Baliță și Drag sunt fiii acelui Voevod «Sas» pe care trebuie să-l scriem Sasul, cum zicem Rusu, Turcu, Grecu (la Veneția Bulgaro era un nume de botez), care a avut, câtva timp, Moldova ungurească, pe care tocmai acești copii ai lui o pierdură. Și observ: nu fără aceste legături cu lumea bizantină care au provocat actul de creare a stavropighiei, în anii lor de bătrâneță. Azi nu se mai crede în marele rol maramureșean al Coriatovicilor ruteni, dar pentru Voevodul exilat se crease o «Moldovă» de dincolo de munți, cuprinzând, cu Sighetul și Hustul, teritoriul întreg dela Chioara la Rodna, cu «țările» date egumenului-Vlădică dela Peri: Sălagiul, Arva, Ugocia, Beregul, Chioara și Ungurașul, Bistra.

A fi găsit un act în care apar aceștia toți, cu autorizarea șpanului care înlocuia pe Baliță fără a-i avea altă moștenire decât a Maramureșului, e o descoperire de prima ordine. Ea are preț și printr'aceea că dă forma românească, atât de veche, nu numai nemeșilor și «viteșpanilor» dar și acelor «meșteri», foarte adesea Români, de cari e plină atunci istoria Ungariei, corespunzând, cred, mai curând magiștrilor constantinopolitani decât perpetuării în Occident a acestei demnități militare romane.

Actul e cu atât mai însemnat, cu cât e singurul redactat în slavonește în mijlocul acelora, multe, pe care le avem în limba latină a Ungurilor, cari pe atunci erau aici dominatori mai mult teoretici. Și în Maramureș se vede lupta între cele două forme diplomatice pe care a cunoscut-o și Țara-Românească și, de sigur, și Moldova, și care s'a terminat prin biruința «sloveniei» documentare.

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
BIBLIOTECA ISTORIE N. IORGA

VERIFICAT
1987